

The Seljuqs: Politics, Society and Culture*, ed. Christian Lange - Songül Mecit, Edinburgh University Press Ltd., Edinburgh 2011, (ISBN 9780748668571), X+318 s.

Selçuklu tarihi araştırmaları Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Coşkun Alptekin, Sergey Agacanov, Claude Cahen ve Ann K. S. Lambton gibi araştırmacıların vefatıyla birlikte 1970’lerden sonra hem Türkiyede hem de batıda ciddi bir gerilemeye girmiştir. Ancak memnuniyetle belirtmeliyiz ki, 2000’lerden itibaren bir yandan genç araştırmacıların yetişmesi, diğer yandan da düzenlenen sempozyumlar ve yayınlanan yeni araştırmalar sayesinde, bu alanda dikkate değer bir canlanma yaşanmıştır. Burada tanıtacağımız kitap da söz konusu yeni çalışmalardan biridir.

İnceleyeceğimiz kitap, 14-15 Eylül 2008 tarihleri arasında Edinburgh’da düzenlenen “The Seljuqs: Islam Revitalized?” [Selçuklular: İşlâm’ın Yeniden Canlanması mı?] başlıklı sempozyumda sunulan on beş tebliğden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan kitabın başında görseller listesi (s. vii), teşekkür yazısı (s. ix), kısaltmalar listesi (s. x) ve editörlerin yazdığı bir giriş (s. 1-9) bulunmaktadır.

Girişte (s. 1-9) de belirtildiği üzere kitap, ideoloji, yasal teori, hâkimiyetin meşrulaştırılması, merasim ve nümayiş gelenekleri, müesseseler ve göçebeler ile yerleşik unsurlar arasındaki ilişkiler gibi konuların araştırılması yoluyla, siyasi ve askerî tarihle alakalı gelenekçi akademik ilginin ötesindeki alanlarla meşgul olmayı hedeflemektedir.

Kitabın beş makaleden oluşan birinci bölümü, Selçukluların Orta Asya’daki kökeni ve onların siyasi otorite ile meşruiyet mefhumlarını ele almaktadır. C. Edmund Bosworth, Oğuz boyları içerisinde Selçukluların kökenini ele alan “The Origins of Seljuqs” [Selçukluların Menşei] (s. 13-21) başlıklı makalesinde, Oğuzların muhtelif tarihçi ve seyyahlar tarafından tasvirini, İbn Fadlan gibi Müslüman seyyahların aleyhte anlatılarını da dâhil ederek tartışmaktadır. Araştırmacı son olarak, Selçukluların kökeni ile alakalı *Melik-nâme*’de yer alan efsanevi rivayetleri ve Oğuzların sonradan Selçukluları teşkil edecek kolu ile X. yüzyılın sonuna kadar şamanist olarak kalan kolu arasındaki karmaşık ilişkileri incelemektedir.

* Bu tanıtım yazısının İngilizcesi için bk. *Insight Turkey*, 15/3, (2013), s. 209-213.

Carole Hillenbrand (University of Edinburgh) “Aspect of the Court of the Great Seljuqs” (s. 22-38) [Büyük Selçuklularda Sarayın Durumu] başlıklı makalesinde, Selçukluların saray hayatları ile merasimlerini ve önceki kültürlerle olan münasebetlerini tartışmaktadır. Araştırmacı evvela Galen’in *Kitâbu’d-Diryâk*’ının kapağındaki, klasik kaynaklarda resmedilenlerin aksine, sultanın temsildeki merkeziliğinin geçersizliğine vurgu yaparak, Selçukluların dünyasını küçük bir evren içinde gösteren saray hayatının temsilini analiz etmektedir. Yine çalışmada, saray hayatının üç önemli unsuru; *nevbet* (davul çalma merasimi) ve onun alt kademe emirlere çeşitli statüler kazandırma konusundaki önemi, Selçuklu sarayında münevverlerin etkisi, şairler arasındaki saray çekişmeleri ve son olarak da sultanların spor olarak yaptığı avcılığın önemi incelenmektedir. Bu üç unsur daha sonra İran kültürünün özümsemesi yönüyle incelenmiştir. Avcılık bozkır kültürünün doğal bir uzantısı iken, ediplerin sarayda mevcudiyeti tamamıyla yeni bir olgudur. Eski Türklere ait renk sembolizminin içinde muhafaza edildiği *nevbet* merasimi ise Türk kültürü ile İslâm öncesi ve sonrası unsurların bir terkiyiydi.

D. G. Tor (University of Notre Dame) “Sovereign and Pious: The Religious Life of the Great Seljuq Sultans” (s. 39-62) [Hükümran ve Dindar: Büyük Selçuklu Sultanlarının Dinî Hayatları] başlıklı makalesinde Büyük Selçuklu sultanlarının dinî hayatlarını tartışmaktadır. Araştırmacı, Selçukluların Sünnî fatihler olarak görüldüğü başlangıçtaki görüş ile onların Abbasî hilâfetini dinî propaganda amacıyla kullanmaları üzerine vurgu yapan revizyonist görüş arasında bir tavır almaktadır. Sultanların dinî çekincelerine ve ölüm döşegindeki itiraflarına ve Sünnî din adamları, evliyalara ve kutsal mekânlarla olan ilişkilerine dair yazılı deliller sunmaktadır.

Songül Mecit (University of Edinburgh) “Kingship and Ideology under the Rum Seljuqs” (s. 63-78) [Anadolu Selçuklularında Sultanlık ve İdeoloji] başlıklı makalesinde, II. İzzeddîn Kılıç Arslan, I. İzzeddîn Keykavus ve I. Alâeddîn Keykubâd dönemlerinde Anadolu Selçuklularında resmî sultanlık ideolojisinin evrimini tartışmaktadır. Bu döneme ait kayıtların ve diğer kaynakların -mevcut olandan ziyade bir ideali resmetmeler de-, önemli birer siyasî araç olduklarını göstermektedir.

A. C. S. Peacock (British Institute at Ankara) “Seljuq Legitimacy in Islamic History” (s. 79-95) [İslâm Tarihinde Selçuklu Meşruiyeti] isimli makalesinde, Selçukluların hâkimiyetlerini meşrulaştırma yöntemlerini analiz etmektedir. Araştırmacı, Selçukluların en uzun soluklu etkileri arasında, elde ettikleri başarılarından ziyade, sonraki nesillerin kendi otoritelerini meşrulaştırabilmek amacıyla onların isimlerini kullanmaları olduğuna vurgu yapmaktadır.

Kitabın beş makaleden oluşan ikinci bölümü Selçuklu toplumunu ele almaktadır. Jürgen Paul (University of Halle), “Arslân Arghün-Nomadic Revival?” (s. 99-116) [Arslan Argun: Göçebeliliğin Yeniden Canlanması mı?] başlıklı makalesinde Selçuklu meliki Arslan Argun’un faaliyetlerini ve onun Merv ile Belh şehirlerinde hâkimiyetini tesis ettikten sonra nasıl bir Horâsân kurmaya teşebbüs ettiğini tartışmaktadır. Esasen Arslan Argun, Sultan Berkjaruk’a karşı isyan ettikten sonra Türkmen savaşçılarının desteğine güvenmiş ve şehirlerin surları ile kaleleri yıkmaya politikası takip etmişse de, Paul makalesini onun aslında “göçebe bir lider olup olmadığı ve kısa süren hâkimiyetinin bir göçebeleştirme ya da göçebeliliğe dönüş dönemini ifade edip etmediği meselesi açık kalmaktadır” diyerek bitirmektedir.

Vanessa van Renterghem (Institut Nationale des Langues et Civilisations Orientales, Paris), “Controlling and Developing Baghdad: Caliphs, Sultans and the Balance of Power in the Abbasid Capital (Mid-5th/11th to Late 6th/12th Centuries)” (s. 117-138) [Bagdat’ın Kontrolü ve Gelişimi: Abbasî Başkentinde Halifeler, Sultanlar ve Güç Dengesi (V/XI. Yüzyıldan VI/XII. Yüzyılın Sonlarına)], başlıklı makalesinde Selçuklu sultanlarının Bağdat ile ilişkilerini ve Tuğrul Bey’in Bağdat’a ilk girişinden Halife en-Nâsır devrinin başlangıcına kadar olan dönem içindeki Abbasî başkenti Bağdat’ı incelemektedir. Araştırmacı değerlendirmesine Selçuklu hâkimiyetinin kurulmasından Abbasîlerin yeniden toparlanmasına kadar geçen zaman diliminde, halifeler ile sultanlar arasındaki güç dengesini analiz ederek başlamakta ve Selçukluların uyguladığı bilinçli ve organize politikadaki ‘Sünnî uyanış’ mefhumunu sorgulamaktadır. Yine çalışmada, Selçuklular zamanında Bağdat’taki gelişmeler ve Selçuklular ile Abbasîlerin Bağdat üzerindeki paylaşılmış kontrolü ele alındıktan sonra, Selçuklu yönetimi sayesinde Bağdat’ın Doğu İslâm dünyasına entegrasyonunun arttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Daphna Ephrat (The Open University of Israel) “The Seljuqs and the Public Sphere in the Period of Sunni Revivalism: The View from Baghdad” (s. 139-156) [Selçuklular ve Sünnî Uyanış Döneminde Kamusal Alan: Bağdat’tan Görünüm] adlı makalesinde, Sünnî uyanış döneminde kamusal alan ile resmî makamlar arasındaki ilişki meselesine yeni bir yaklaşım getirerek Selçuklu dönemi Bağdat’ını analize devam etmektedir. Araştırmacı, Selçukluların, yönettikleri topluma yabancı elit bir grup olduğu görüşüne, patronaj (himaye) sisteminin rolünü, yönetici sınıf ile mezhepler/hizipler arasındaki ilişkiyi ve sultanın Sünnî halk ile irtibat kurduğu kamusal alanları inceleyerek karşı çıkmaktadır.

Christian Lange (Utrecht University) “Changes in the Office of Hisba under the Seljuqs” (s. 157-181) [Selçuklularda Hisbe Teşkilât Değişiklikleri] adlı makalesinde *muhtesiblik* (çarşı ve pazarları denetleyen kurum) müessesesinin dönüşümünü tartışmaktadır. *Muhtesib*, hükümetin dikte ettikleri ile Müslüman ailelerin dokunulmazlık sınırları arasında müzakereci olarak görülür. Lange, Emevîler ve ilk Abbasî halifeleri dönemindeki *muhtesiblerin* rolünü, zıt iki prototip kişilik olarak gördüğü dindar Ebû Sa’îd el-Hasan b. Ahmed el-İstahrî ile küfürbaz ve ahlâksız bir şair olan İbn el-Haccâc üzerine odaklanarak tartışmaktadır. Araştırmacı daha sonra, Selçuklular döneminde toplumsal ahlâka karşı işlenen suçlarda fâilin teşhiri üzerine yeni bir vurguyla, daha müdahaleci ve önleyici cezaların nasıl uygulamaya konulduğunu göstermektedir.

David Durand-Guédy (University of Halle) “An Emblematic Family of Seljuq Iran: The Khujandîs of Isfahan” (s. 182-202) [Selçuklu İranı’nın Sembolik Bir Ailesi: İsfahânlı Hocendîler] isimli makalesinde, Nizâmü’l-Mulk tarafından İsfahân’a getirilen ve önemli din âlimleri çıkartan bir ailenin yükseliş ve düşüş öyküsünü ele almaktadır. Araştırmacı, ailenin Selçuklular ile olan ilişkisinin gerçekte bilgi ile güç arasındaki ittifakın klasik bir örneğini teşkil ettiğini ve onların Sâ’idîlerin önderliğindeki Hanefî topluluk ile çatışmalarının aslında dinî öğreti ile alakalı basit bir sorun olmayıp güç ve zenginliğin kontrolünden kaynaklandığını ortaya koyarak, bu alanda araştırmacılara yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Kitabın beş makaleden oluşan üçüncü bölümü Selçuklu devri kültür meselelerini ele almaya devam etmektedir. Robert Glave (University of Exeter), “Shii Jurisprudence During the Seljuqs

Period: Rebellion and Public Order in an Illegitimate State” (s. 205-227) [Selçuklular Döneminde Şiî İçtihat: Gayrimeşru Bir Devlette İsyân ve Asayiş] adlı makalesinde, Selçukluların ilk dönemdeki Şiî içtihatın, düşünüldüğü gibi et-Tûsî'nin taklidine bağlı olmadığını ve onun fikirlerine karşı muhalefetin İbn Zuhre ve İbn İdris ile sınırlı kalmayıp, onun öğrencileri arasındaki sıcak tartışmalar içerisinde de bulunabileceğini ileri sürmektedir.

Massimo Campanini (L'università delgi studi di Napoli 'L'Orientale'), “In Defence of Sunnism: al-Ghazâlî and the Seljuqs” (s. 228-239) [Sünniliğin Müdafası: Gazzâlî ve Selçuklular] adlı makalesinde Gazzâlî'nin siyasî fikirlerini Selçuklu devleti ile Abbâsî hilâfeti bağlamında ele almaktadır. Araştırmacı, Selçukluların, her ne kadar halifeliği düşmanlarına karşı müdafaa etmiş olsalar da, hilâfeti, İslâmî bir devletten kendilerinin siyasî hegemonyalarına bağımlı bir devlet haline dönüştürmüş olmaları açısından, gerçekte hilâfetin düşmanları olduklarını iddia etmektedir. Araştırmacıya göre Gazzâlî, bu yeni düzenin realitelerinin fazlasıyla bilincindedir. O, dinin ancak sağlam bir siyasî güç tarafından desteklenebileceğine ve kırk yıllık bir istibdat döneminin bir haftalık kargaşa döneminden daha iyi olduğuna inanmış, bununla birlikte âkil insanların ve sûfilerin hem sultanlardan hem de halifelerden uzak durmasını tavsiye etmiştir.

Vahid Behmardi (Lebanese American University), “Arabic and Persian Intertextuality in the Seljuq Period: Hamîdî's *Maqâmât* as a Case Study” (s. 240-255) [Selçuklu Döneminde Arapça ve Farsça Metinlerarasılık: Örnek Bir İnceleme Olarak Hamîdî'nin *Makâmât*'ı] başlıklı makalesinde, Hamîdî'nin *Makâmât*'ını, Farsçayı kullanarak yeni bir İrân edebiyatı meydana getiren yazarların Arapça metinlerden istifade ediş biçimlerine örnek olarak vermektedir. Araştırmacıya göre bu durum, sadece bir taklit süreci olmayıp meçhul bir anlatıcının icadı ve ana karakterlerin kullanımı yoluyla mistik bir havanın yaratılması gibi yeni retorik stratejileri İrân edebiyatına dâhil etmiştir.

Scott Redford (Georgetown University), “City Building in Seljuq Rum” (s. 256-276) [Selçuklu Anadolu'sunda Şehir İnşası] başlıklı makalesinde Selçuklu dönemi Sinop, Antalya, Konya ve Alanyası'nda yeniden inşa ve mimarî dönüşümü tartışmakta ve bu dönemden kalma yazılı kaynakların sultan ile yönetici elit arasındaki gerilimi nasıl su yüzüne çıkardığını göstermektedir.

Son olarak, Robert Hillenbrand (University of Edinburgh), “The Seljuq Monuments of Turkmenistan” (s. 277-308) [Türkmenistan'daki Selçuklu Âbideleri] başlıklı makalesinde Türkmenistan'da bulunan türbe, cami ve saray gibi Ortaçağ âbidelerinin siyasî içeriği, dağılımı ve inşası hakkında bilgi vermektedir. Araştırmacı, eserlerin fırınlanmış tuğladan müteşekkil yapılarını ve Doğu Akdeniz'in Jüstinyen mimarisi ile olan benzerliklerini tartıştıktan sonra, “Tac Mahal için bir prova” niteliğinde olan Sultan Sencer'in türbesinin detaylı bir tasvirini vererek makalesini sonlandırmaktadır. Bu bölüm etkileyici, siyah-beyaz birçok fotoğrafla resimlendirilmiştir. Kitap ayrıntılı bir indeks ile son bulmaktadır (s. 309-318).

Genel olarak bu çalışma Selçuklu araştırmalarına ciddi bir katkı sağlamaktadır; bu nedenle sempozyumu organize edenler, katılımcılar, yazıların kitaplaşmasına katkıda bulunanlar ve editörler şükranlarımızı hak etmektedirler.